

א. צדק מעניש וצדק מאחה

צדק מעניש

בהליך הפלילי המקובל, פעולת הצדק סובבת סביב הקביעה אם הופר החוק הפלילי, סביב הוכחת אשמתו של מי שהפר אותו וסביב קביעת עונשו של מפר החוק. העונש נע על "ציר חומרת הענישה": בין אי-ענישה, ענישה קלה מדי ועד ענישה חריפה מדי, כשהמענה למעשה של פגיעה בזולת הוא שקלול של **שלושת** הגורמים החשובים:

1. גינוי המעשה וניסיון למנוע הישנותו – גם כמסר לציבור
2. מתן אפשרות שיקום וחזרה לתפקוד נורמטיבי
3. מסר של תמיכה בנפגע

צדק מאחה

תפיסה המנסה להציג אלטרנטיבה לענישה.

להלן ההבחנה הבסיסית בין 2 התפיסות:

צדק מאחה	צדק מעניש	
מהו הנזק? כיצד ניתן לאחותו?	מה העבירה? העונש המגיע?	שאלות מרכזיות
שיקום וחזרה לדרך הישר	ענישה (אכיפה, מניעת הישנות)	מטרה מרכזית
מרכזי. הנזק מוגדר ממקום הנפגע. הודאה וחרטה הם תנאי לתהליך	שולי. החוק במרכז	מקום הצדדים
ביטוי והגדרה עצמית של הנפגע קבלת אחריות ע"י הפוגע הקשבה ועניין בהבנה	הגדרת העבירה, הוכחות ומאבק משפטי	תהליכים מרכזיים
האדם מוגדר בתוך מערכות יחסים: 1. מערכות יחסים הן הגורם המשפיע ביותר על בחירות התנהגותיות. 2. הקהילה היא ההקשר שבה מתרחשת כל התנהגות ומולה יש לבחון את משמעויותיה.	1. האדם אחראי להתנהגותו ונותן עליה את הדין. 2. החוק הוא דרך המדינה להנחיל את ערכיה ולכן היא הצד המרכזי מול הפוגע.	פילוסופיה
שילוב מחדש של העבריין והקורבן כחברים נורמטיביים בקהילה.	מרירות העבריין כלפי החברה המענישה. קשיי הסתגלות של הקורבן	תוצאות שכיחות

העקרונות המגדירים את התהליך:

1. דחיית מעשה העבירה ע"י הקהילה
2. שאיפת הקהילה לשלב מחדש את הפוגע והנפגע כחברים מתפקדים בתוכה.
3. ניהול תהליך וולונטארי המבוסס על הפגשת הצדדים, קבלת אחריות למעשה, מתן ביטוי לנזק שנגרם והסכמה על תוכנית פיצוי ושיקום.

ב. שלושה מקורות תיאורטיים לרעיון הצדק המאחה

עפ"י ברנדה מוריסון (Morrison, 2002)

1. ביוש רה-אינטגרטיבי (Braithwaite, 1989, Crime, Shame & Reintegration)

כקרימינולוג, במטרה למנוע פשעים, עוסק ברייתוויט בשאלה מדוע רוב האנשים אינם מבצעים פשעים. עפ"י מחקריו: **הבושה החיצונית** גורמת להימנעות ממצבים הגוררים גינוי ודחייה מצד הסביבה, בעיקר מצד זו הקרובה ביותר (הורים, ילדים וחברים). הבושה הרה-אינטגרטיבית מבוססת על הבחנה ברורה בין האדם לבין המעשה: הגינוי מכוון להתנהגות השלילית, אך במקביל נשלח מסר של חמלה ואהבה לאדם עצמו: אנחנו שוללים את המעשה, אך אתה נשאת אהוב וחשוב לנו. זאת בניגוד ל**בושה המתייגת / הסטיגמטית**, שכוונתה לפגוע בעושה המעשה השלילי. שילוב הגינוי והחיבוק ע"י אדם קרוב מקדמים את שיקום העבריין וסוללים לו דרך חזרה לחיק הקהילה.

2. תיאוריית האפקט והתסריט (Tomkins, 1962-92)

יכולתו של אדם להרגיש, לחשוב ולווסת את התנהגותו כך שזו תשפיע על הסביבה בכיוון הרצוי לו, מושפעת מהמידה שבה הוא מסוגל להפעיל מנגנון משוב יעיל הבוחן את הקשר בין התנהגותו לבין תגובת הסביבה. מנגנון זה פועל באופן אופטימאלי כשרגשות מובעים בחופשיות, כשרגשות חיוביים מקבלים העצמה ואלה השליליים מוחלשים. תהליכי צדק מעניש אינם עונים על קריטריונים אלה – מה שמסביר חלקית לפחות, את שיעורי השיקום הנמוכים בקרב עבריינים. תהליכים של צדק מאחה, לעומתם, כרוכים בחוויה רגשית וביכולת לחוש את האחר ואת השפעת המעשה השלילי עליו.

3. תיאוריית הזהות והקטגוריזציה החברתית (Tajfel, 1979)

כיצורים חברתיים, אנו שואפים להשתייך לקבוצה המתאימה לנו. התנהגות שלילית פוגעת במרקם ההשתייכות הנורמטיבי של האדם. אדם דחוי ידבק בקבוצה שתקבל אותו וישתף פעולה עם מטרותיה ופעולותיה, גם אם יגרום לפגיעה בקבוצות הנתפסות כמתחרות.

ג. פעולת האיחוי: השפעת תהליך האיחוי וקווים מנחים להפעלתו

האלימים בחברה מנסים לנהל תקשורת מניפולטיבית וכוחנית בכדי להשיג שליטה, בעוד שהקורבנות מנסים להימנע מתקשורת ולהסתגר בסביבה בטוחה. תהליכים של צדק מאחה מאפשרים העברת אמפתיה מהפוגע לנפגע. מאפשרים לפוגע לחוש אשמה ובכך לחדש את פעולת "הוויסות החברתי" המספק לאדם מידע על מצב יחסיו עם הסביבה. חשוב שהפוגע יחווה את תוצאות התנהגותו לא דרך שופטים, עו"ד וכיו"ב, אלא ישירות מהנפגע. תהליכי הצדק המאחה מאפשרים לנפגע להקנות חלק מהפגיעה ולחדש תחושת אמון בסיסי בעולם. תהליך הצדק המאחה משנה לחלוטין את הסיטואציה מציר הענישה לציר של ריפוי ושיקום.

שישה קווים מנחים להפעלת תהליכים מאחים:

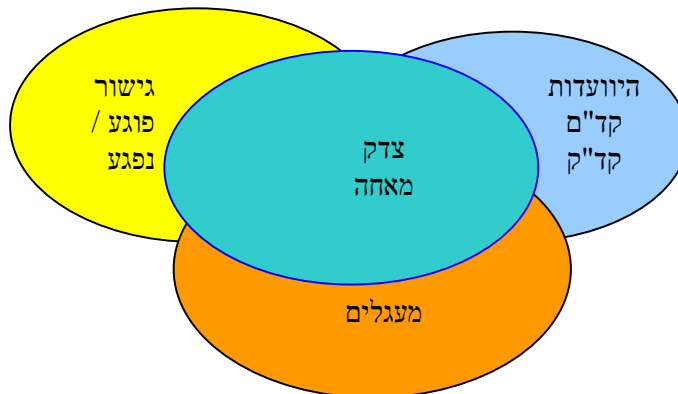
1. חיזוק מודעות הפוגע למשמעות ולהשפעת מעשיו על אחרים (באמצעות "מסר אני" ו/או שאלות מכוונות).
2. הימנעות מהרצאות ומהטפות (המעוררות תגובה הגנתית וחוסמות אמפיתיה).
3. שילוב אקטיבי של הפוגע (בכדי שיפנים ערכי התנהגות פרו-חברתיים).
4. קבלת מציאות שבה אין בהירות מלאה לגבי העובדות. חשוב שכל צד יהיה ער לאופן השונה שבו נתפסת המציאות בעיני כל אחד.
5. הפרדה בין האדם למעשה, תוך הבהרה שאנחנו מגנים את ההתנהגות השלילית בלבד ומקבלים את העושה.
6. התייחסות לכל מקרה כאל הזדמנות ללמידה.

ד. שלושה מודלים מרכזיים של צדק מאחה

תהליכי צדק מאחה מופעלים בעולם באמצעות שלושה מודלים מרכזיים:

- א. גישור פוגע נפגע
- ב. היוועדות (קד"ם, קד"ק)
- ג. מעגלים

היחס בין צדק מאחה והמודלים המרכזיים שלו:

מודלים אלה מהווים בסיס להפעלת שיטות מאחות גם בתחומים שאינם במסגרת ההליך הפלילי כגון: מערכות חינוך, חסות הנוער, שירותי בתי סוהר, רווחה ועוד.

1. גישור פוגע - נפגע

הרעיון המרכזי הוא שהפגשת הצדדים הישירים תאפשר לנהל תהליך המכוון לצרכיהם האישיים. תפקידו המרכזי של המגשר הוא בהנחיית ההידברות בין הפוגע לנפגע, תוך פתיחת ערוצים ליצירת הסכמות בין הצדדים. החלק העקרי בגישור פוגע-נפגע הוא תיקון הפגיעה ופיצוי הנפגע.

2. היוועדות (קד"ם - קבוצות דיון משפחתיות, קד"ק - קבוצות דיון קהילתיות)

ההיוועדות הינה תהליך השואף לכלול בתוכו אנשים נוספים שהושפעו מהמעשה ולא רק את הצדדים הישירים. לשימוש בהיוועדות במקום בגישור פוגע-נפגע מספר סיבות: א. אי שוויון מהותי בין הצדדים (כמו פגיעה של צד אחד באחר). ב. כוחה של המשפחה והאנשים המשמעותיים להשפיע על החורגים מכלליה. ג. החשיבות של בניית תכנית לשיקום התנהגותו של הפוגע לצד בניית תכנית פיצוי לנפגע. ד. שיתוף אנשי מקצוע ואנשי קהילה בדיון ובבניית התכנית. בעוד שבגישור תפקידו של המגשר הוא מרכזי, בהיוועדות - הכוח עובר למשפחה, לקבוצה ולאנשי המקצוע. תפקיד מפעיל התהליך הוא להכין את המפגש ולהנחותו ולכן הוא נקרא

"מתאם", "מאפשר", "מנחה". עיקר עבודתו היא בשלב ההכנה למפגש, בגיוס המשתתפים, ובהנחיית ההיוועדות.

בתהליך זה על הפוגע לקחת אחריות על הפגיעה. כל משתתף מתייחס למקרה ומעלה את דאגותיו. הנפגע מתאר מה שעבר ועובר עליו ומבטא את ציפיותיו לתיקון הנזק. מתקיים דיון על דרכים לאיחוי הנזק ועל הדרכים לשיקום התנהגות הנער. תכנית פיזיו ושיקום צריכה להתקבל בהחלטה משותפת. ביצועה של התכנית עשוי להפסיק הליכים פליליים כנגד הנער עובר החוק.

קד"ם (קבוצת דיון משפחתית) הוא סוג של היוועדות, המיועד גם למטרות טיפוליות-שיקומיות ולא רק למטרות צדק מאחה, דהיינו לא רק לפיזיו הנפגע. המוזמנים הם אנשים משמעותיים מסביבתו הטבעית והקרובה של הפוגע, בני משפחה, חברים, שכנים מנהיגי קהילה, אנשי מקצוע, הנפגע ובני משפחתו ותומכיו. המטרה: לגייס את חלקי המשפחה הגרעינית והמורחבת ולאפשר את התעצמותם, כך שיוכלו לקבל על עצמם אחריות לטיפול בחלקים החלשים של המשפחה. חלק מרכזי בקד"ם הוא זמן פרטי של הפוגע ובני משפחתו לגיבוש תכנית. קד"ם צמח בניו זילנד ממסורת הילידים המאורים ועוגן בחקיקה ב-1989 עבור כל בני הנוער שם.

קד"ק (קבוצת דיון קהילתית) הוא סוג היוועדות בו הקהילה מהווה גורם מרכזי. בקד"ק כל משתתפי ההיוועדות נמצאים בה לכל אורך המפגש ללא זמן פרטי למשפחת הפוגע. זאת בהנחה שהאחריות לתיקון ולשיקום מונחת על כתפי הקהילה ואין זו אחריות או תפקיד המשפחה בלבד. קד"ק צמח באוסטרליה על בסיס קד"ם בניו זילנדי.

3. מעגלים (הידברות, ענישה, החלמה)

המעגל מבטא את התפיסה לפיה כל מי שהושפע ישירות או בעקיפין מוזמן לקחת חלק בתהליך התיקון. לכל אחד זכות להשפיע על אירועים בקהילה, אך לאיש אין זכות לכפות משהו על זולתו. התהליך דומה להיוועדות, אלא שהוא בדרך כלל מרובה משתתפים, המתאם חייב להיות מכובד מהקהילה שיש לו עמדה ברורה לגבי מערכת הערכים שצריכה להתקיים בקהילתו. או שהוא דואג להשתתפותו של מנהיג חברתי כזה. יש מעגלים המתרכזים בהצעות לענישה – במקרים קשים של אונס וגילוי עריות. יש מעגלים המתמקדים בהחלמה הן לנפגע והן לפוגע. יש מעגלים שמרכזם הידברות בין שני הצדדים. גישת המעגלים נולדה אצל האינדיאנים בצפון ארה"ב ובקנדה. שם חודשה שיטה מסורתית זו.

סיכום

תפיסת הצדק המאחה צמחה עם התפתחות הגישור בעולם. היא חברה לתפיסה של קד"ם, שמקורה בקהילת המיעוטים המאורים בניו-זילנד ולגישת המעגלים שהופעלה על ידי האינדיאנים בארה"ב ובקנדה. בשנת 2004 דווח על השימוש בתהליכי צדק מאחה בלמעלה ממאה מדינות, כחלופה או כתוספת לתהליכי צדק גומל בהליך הפלילי. השימוש בשיטות מאחות מתפתח כיום בתחומים נוספים לאלה של המשפט הפלילי, כגון: בתי"ס, מעונות חסות, בתי סוהר, רווחה ועוד. מחקרים והערכות מדווחים על תוצאות טובות שמציעה גישה זו, לבעיות התנהגות קשות של בני נוער.

מתוך סיכומים של: אלון נוימן, חוה גונן, יהודית יבנאי וענת גולדשטיין